

Opetus- ja kulttuuriministeriö
kirjaamo@minedu.fi
oppivelvollisuus@minedu.fi

Lausunto 15.6.2020

Kirjakauppaliiton lausunto luonnoksesta hallituksen esitykseksi oppivelvollisuuslaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi, VN/1985/2020-OKM-1.

Kirjakauppaliitto ry kiittää Opetus- ja kulttuuriministeriötä mahdollisuudesta lausua näkemyksemme luonnoksesta hallituksen esitykseksi oppivelvollisuuslaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

Kirjakauppaliitto edustaa noin 80 prosenttia Suomen kirjakauppamyymälöistä sekä kivijalassa että verkossa. Kirjakaupat ovat tähän saakka pitkälti myyneet ja jalleet toisen asteen oppikirjat, niin uudet kuin paikoin kierrätettyjäkin. **Esityksellä oppivelvollisuuslaiksi on merkittäviä seurauksia kirjakauppaverkoston toimintaedellytyksiin** ja sen myötä myös yleisen kirjallisuuden saatavuuteen, näkyvyyteen sekä kirja-alan koko arvoketjuun.

Hallituksen esityksen tavoite nostaa koulutus- ja osaamistasoa sekä varmistaa jokaiselle mahdollisuus toisen asteen tutkinnon suorittaminen on kannatettava. Hallitusohjelman mukaan oppivelvollisuusiän nostamisen lisäksi vahvistetaan peruskoulun mahdollisuuksia tarjota jokaiselle riittävät valmiudet suoriutua toisen asteen koulutuksesta. Tämäkin tavoite on kannatettava. Tutkimusten mukaan pidemmälle opiskelleet myös lukevat enemmän, ja Suomen menestys lepää sivistyksessä ja osaamisessa. **Yhdenmukaisuuden tavoitteeseen esitetty keinovalikoima voi nähdäksemme kuitenkin johtaa päinvastaiseen kehitykseen.** Lisäksi **tulisi pystyä takaamaan toisen asteen koulutuksen opetuksen ja oppimateriaalien laatu.**

Seuraukset kirjakaupalle ja alan arvoketjulle

Oppikirjamyynänti on ollut yksi kirjakaupan kivijaloista. Oppikirjojen osuus kirjakauppojen kirjamyynnistä on ollut vuodesta ja opetussuunnitelman vaiheista riippuen noin 21 %. Kirjakaupat ovat pääsääntöisesti myyneet painettuja oppimateriaaleja, osa myös sähköisiä. Painettujen kirjojen osuus on ollut viime vuosina toisen asteen oppikirjoista noin 80 %, sähköisten oppikirjojen osuus on kasvussa.

Samalla kirjakauppakäynnillä nuoret ovat altistuneet kirjallisuudelle ja laajan valikoiman nähdessä on mukaan tarttunut myös intoa yleisen kirjallisuuden lukemiseen. Kirjakaupalla on myös merkittävä kulttuurin- ja lukemisedistämistehtävä, joka nähdään muun muassa Italiassa ja Portugalissa, missä maksuttomat opetusmateriaalit toimitetaan oppimissetelimalilla oppilaille kirjakaupan kautta. Perheiden yhdessä tekemät kirjahankinnat ohjaavat lasta lukemisharrastuksen pariin.

Toisen asteen koulutuksen oppikirjojen ostajat ovat tuoneet kirjakauppoihin säännöllisesti asiakasvirtaa. Asiakasvirran tyrehtymisen seurannaisvaikutukset ovat kirjakaupalle kohtalokkaita. Muutoksen seurauksena on yhä harveneva kirjakauppaverkko. Tällä hetkellä yleiskirjakaupan myymälöitä on Suomessa 155. Kirjakauppaliiton jäsenkyselyn mukaan noin kolmannes joutuu harkitsemaan henkilökunnan vähentämistä tai myymälän sulkemista. Vähenevä määrä tulee vaikuttamaan myös yleisen kirjallisuuden saatavuuteen ja myyntiin ja sen myötä koko alan arvoketjuun: kirjailijoiden tulonmuodostukseen ja kustantajien kustannusohjelmiin. Kirja tarvitsee ostajansa; kirjastolaitos yksin ei riitä pitämään arvoketjua elinvoimaisena.

Oppikirjojen hankintatapa keskittää kauppaa

Peruskoulun oppikirjat on hankittu kunnissa keskitetysti, ja kirjakaupat jakelijoita pienempinä toimijoina ovat jääneet hankintaketjun ulkopuolelle. Jotta kirjakauppaverkosto saataisiin pidettyä Suomessa valtakunnallisena myös tulevaisuudessa, olisi mahdollistettava oppikirjahankinnat kirjakaupoilta keskitetyn hankinnan sijaan. Paikallisesti alueilla ja kunnissa on erityisen tärkeää ottaa käyttöön ratkaisuja, jotka edistävät pk-yritysten pääsemistä kilpailemaan oppikirjahankinnoista. Kunnissa tarvitaan lisää hankintaosaamista, jotta tähän käytännössä päästään. Kirjakauppaliitto on esittänyt oppimisseteliä opiskelijoille oppimateriaalihankintoihin, jolloin päätöksen hankintapaikasta tekisi kuluttaja. Yhä suurempiin yksiköihin siirtyvä keskitetty hankinta heikentää myös opettajan mahdollisuutta valita käyttämänsä opetusmateriaalit.

Opetusmateriaalikustannukset ja opintojen keskeyttäminen

Opetus- ja kulttuuriministeriön nuorille tekemän kyselyn mukaan oppimateriaalien maksullisuus ei nouse opintojen keskeyttämisen syistä merkittäväksi. Vähävaraisia perheitä varten on jo olemassa oppimateriaalilisä, jolla varat kohdentuvat niitä eniten tarvitseville. Sen sijaan että huononnetaan kaikkien tasoa säästöpainneissa nykyisessä kuntatalouden tilanteessa, varat tulisi kohdentaa huolehtimaan taloudellisissa, sosiaalisissa tai oppimisvaikeuksissa olevien nuorten mahdollisuuksia. 85 % ikäluokasta suorittaa toisen asteen tutkinnon jo nyt.

Kirjalliset oppimateriaalit muodostavat vain 2 % kaikista koulujen käyttömenoista. Hallituksen esittämää kustannusten alentamistavoitetta ei

tulisikaan kohdistaa yksilöidysti vain oppimateriaaleihin, kuten hallitusohjelmaan on nyt kirjattu. Nykyinen kirjaus ohjaa etsimään kustannussäästöjä vain oppimateriaalihankinnoista. Kustannusten alentamiselle yleisempi tavoite olisi toivottava kirjaus.

Toimenpiteet kohdistettava ongelmaan

Ehdotettu uudistus pohjautuu syrjäytymisen ehkäisemiseen, joka on kannatettava tavoite. Tutkimusten mukaan pidemmälle koulutetut myös lukevat enemmän, minkä luonnollisesti näemme palvelevan myös kirjakauppaa. Nähdäksemme tavoitteeseen päästäisiin kuitenkin paremmin tehokkaammilla kohdennetuilla toimenpiteillä; oppimisen ja oppimismotivaation pulmiin sekä syrjäytymisriskiin tulisi puuttua mahdollisimman aikaisin.

PISA-tutkimuksen mukaan lukutaidon osaaminen peruskoulun 8. luokkalaisilla on laskenut 2000-luvun aikana ja heikkojen lukijoiden osuus on lisääntynyt selvästi (vuodesta 2009 8,1 % oppilaista, 2018 13,5 %). Heikkojen lukijoiden osuus on lisääntynyt erityisesti alemmissa sosioekonomisissa ryhmissä, toisin sanoen lukutaidon osaaminen eriytyy. Lukuinto on niin ikään laskenut rajusti. Tuoreimmassa PISA-tutkimuksessa Suomi kuului kolmen maan joukkoon, jossa lukuinto on laskenut eniten.

2018 tehtiin 8.-luokkalaisilla ensimmäistä kertaa myös kansainvälinen, monilukutaitoa mittaava ICILS-vertailu. Sen mukaan 30 %:lla suomalaisnuorista oli erinomainen monilukutaito, reilulla neljänneksellä heikot taidot, eli heillä oli vaikeuksia löytää, arvioida ja hyödyntää tietoa. Nuorilla vaikeuksia oli erityisesti kriittistä reflektointia ja pohtimista vaativissa lukutilanteissa: ICILS-tutkimuksessa oppilaista 14 % ei omasta mielestään osaa arvioida tiedon luotettavuutta.

Riittämättömin perustaidoin toisen asteen koulutukseen siirtyvät nuoret keskeyttävät opinnot todennäköisemmin. Kaavaillun uudistuksen aiheuttamat kulut tuottaisivat nähdäksemme paremmin peruskouluun opetusresursseihin ja opinnonohjaukseen sijoitettuna sekä sosiaalityöhön kohdennettuna. Riittävät perustaidot ja tarpeeksi aikaisin kiinni saadut ongelmat ja niiden ratkaiseminen siivittävät pitkälti opiskeluun myös toiselle asteelle.

Toisella asteella riittävä lähiopetus ja -ohjaus, laadukkaat ja kaikkialla yhdenvertaiset mahdollisuudet ammattimaisesti tehtyihin laadukkaisiin opetusmateriaaleihin, joita ei ole valittu ensisijaisesti kuntien taloustilanteen pohjalta, kohdentaisivat resursseja sinne, missä ne tuottavat selkeimmät hyödyt. Nyt esitetty rahoitus kohdistuu osaamisen kehittämisen sijaan materiaali- ja matkakuluihin ja lisäksi luo välittömästi lisää työttömyyttä, mikäli kirjakaupat ovat pakotettuja irtisanomaan työntekijöitään tai lopettamaan yrityksensä muutoksen seurauksena. Erityisesti muuttotappiokunnilla on haasteellista löytää korvaavaa asiakasvirtaa, mutta tilanne koskee yhtä lailla suurempia taajamia.

Hyvää tavoitetta yhdenmukaisista mahdollisuuksista ei tule vaarantaa aliresursoimalla koulutuksenjärjestäjiä. Vaarana on rinnalle nouseva yksityinen sektori oppimateriaalien ja koulutuspalveluiden osalta. Kirjakaupoissa näkyy todellisuutena nyt jo se, että varakkaammat vanhemmat käyvät ostamassa jälkikasvulleen omat oppikirjat ja muita tarvikkeita koulun resurssien ollessa rajalliset.

Pääviestit tiiviisti:

1. Esityksellä oppivelvollisuuslaiksi on merkittäviä seurauksia kirjakauppaverkoston toimintaedellytyksiin ja sen myötä myös yleisen kirjallisuuden saatavuuteen, näkyvyyteen sekä kirja-alan koko arvoketjuun. Kirjakauppaverkosto tulee uudistuksen myötä supistumaan entisestään.
2. Yhdenmukaisuuden tavoitteeseen esitetty keinovalikoima voi johtaa päinvastaiseen kehitykseen.
3. Toisen asteen koulutuksen opetuksen ja oppimateriaalien laatu tulee pystyä takaamaan.

Helsingissä 15.6.2020

Kirjakauppaliitto ry

Minna Kokka
Hallituksen puheenjohtaja

Laura Karlsson
Toimitusjohtaja

